

Тригуб Г. В.

МОТИВИ І ПОТРЕБИ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ЧИННИК ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

У статті викладено результати емпіричного дослідження мотивації мовленнєвого розвитку ліворуких молодших школярів. Встановлено особливості оволодіння іноземною мовою відповідно до мотивації. Визначено психологічні особливості чуття мови, поняттєвого мислення та мовленнєвого розвитку.

Ключові слова: чуття мови, поняттєве мислення та мовленнєвий розвиток, оволодіння іноземною мовою, ліворуки молодші школярі.

В статті отображені результати емпірического дослідження мотивації мовленнєвого розвитку ліворуких молодших учеників. Установлені особливості оволодіння іноземним мовою відповідно до мотивації. Определені психологіческие особливості чуття мови, поняттєвого мислення і мовленнєвого розвитку.

Ключевые слова: чувство мови, поняттєвое мислення і мовленнєвий розвиток, оволодіння іноземним мовою, ліворуки молодші ученики.

The results of empirical research of left-handed junior pupils' speech development motivation are highlighted in the article. The peculiarities of foreign language acquisition according to motivation are revealed. The psychological peculiarities of language feeling, concept thinking and speech development are defined.

Key words: language feeling, concept thinking and speech development, foreign language acquisition, left-handed junior pupils.

Відповідно до ідей вітчизняної психології мовлення Л. Виготського, Л. Засекіної, Л. Калмикової, О. Леонтєва та ін. останнє визначається мотивом мовленнєвої діяльності, відповідною потребою, інтенцією та настановою [1; 2; 3; 4; 5]. Класична структура мовленнєвої діяльності містить рівень автоматизованих мовленнєвих операцій, рівень усвідомлюваних мовленнєвих дій, які регулюються власними мотивами. На рівні мовленнєвої діяльності загалом виникає смислоутворювальний мотив, який зумовлює мовленнєву діяльність заради неї самої у різних життєвих ситуаціях молодшого школяра. Попри значний інтерес до мотивації мовленнєвої діяльності особистості, особливості мотивів мовленнєвого розвитку молодших школярів, зокрема відповідно до мануальної моторної міжпівкульової асиметрії, протягом довгого часу залишалися поза увагою вчених. Водночас активізація нейропсихологічних досліджень із проблеми оволодіння іноземною мовою робить проблему значущою в прикладному і теоретичному аспектах, а також надає їй актуальності.

До основного завдання цієї праці належить емпіричне вивчення мотивації та потреб мовленнєвого розвитку ліворуких молодших школярів у контексті ефективного оволодіння іноземною мовою.

Для визначення домінуючої руки серед дітей використовувалися такі методи: проби, за О. Лурією (суб'єктивна й об'єктивна оцінка ведучої руки) [6]. Серед основних Лурієвських спроб застосовувалися переплетення пальців, поза Наполеона, руки за спиною, аплодування; письмові проби малювання кіл різного розміру. Для визначення розвитку поняттєвого мислення молодшим школярам пропонувалася методика "Виключення зайвого", яка охоплює 10 груп понять [7]. Для вивчення чуття мови дітей відповідно до міжпівкульової спеціалізації було використано асоціативний експеримент [2]. Дітям пропонувалося 10 слів-стимулів: огірок, город, учитель, квітка, рукавичка, темний, годинник, машина, стіл, стілець, на які вони повинні були дати першу асоціацію, що спадає на думку. Кожна відповідь-реакція аналізувалася за двома параметрами: граматична – синтагматична/парадигматична реакція; а також логічна – центральна/периферійна реакції. Для визначення мовленнєвого розвитку пропонувалася методика Еббінгауза у вигляді тексту, в якому пропущено 13 слів [7]. Для діагностики мотивів і потреб молодших школярів ми використали методику колірних ставлень Л. Собчик, яка розроблена на основі тесту Люшера та передбачає використання основних кольорів – червоного, синього, зеленого, жовтого, фіолетового, сірого, коричневого та чорного [7]. Кожен із цих кольорів несе власне навантаження у визначенні мотивів молодших школярів.

У дослідженні взяли участь учні 3-4 класів спеціалізованих шкіл м. Луцька № 1 та № 5, Луцької гімназії № 18 в кількості 204 осіб, серед них 24 дитини виявилися ліворукими. Вчителі таких дітей підтвердили їхні відповіді стосовно ведучої лівої руки.

Основні результати дослідження. Відсотковий розподіл колірних ставлень праворуких і ліворуких дітей поданий у таблиці 1.

Таблиця 1
Відсотковий розподіл колірних ставлень праворуких
і ліворуких дітей

Колір	Мотиваційні характеристики	Відсоток праворуких дітей, обравши колір	Відсоток ліворуких дітей, обравши колір
Червоний	Тип реагування: лідерство, провідний мотив: досягнення успіху, провідна емоція: агресивність, позиція: мужність; потреба: досягнення, влада, цілеспрямованість, висока пошукова активність	11,1%	16,7%
Синій	Тип реагування: сенситивність, потреба в розумінні; мотив: прагнення уникати невдачі; емоція: песимістичність; позиція: жіночість, потреба у прихильності, комфортності, захисті	4,4%	0,0%
Зелений	Тип реагування: опірність, наполегливість; мотив: утримання позицій; позиція: зрілість; потреба в утриманні власної позиції, агресивність захисного характеру	14,4%	0,0%
Жовтий	Тип реагування: спонтанність, нестійкість інтересів, мотив: емоційна втягненість; емоції: оптимістичність; позиція: інфантилізм; потреба в соціальній активності, емоційній втягненості, спілкуванні, яскравих переживаннях	30,0%	4,2%
Фіолетовий	Потреба у відході від реальної дійсності, ірраціональність, суб'єктивізм, індивідуалістичність, емоційна незрілість;	26,1%	58,3%
Сірий	Потреба у спокої, відпочинку, пасивність	3,9%	0,0%
Коричневий	Потреба у послабленні тривоги, прагнення до психологічного і фізичного комфорту	1,7%	0,0%
Чорний	Потреба у незалежності через протест, негативізм у ставленні до авторитетів, опору ззовні	8,4%	20,8%

Як видно з таблиці, існують відмінності у розподілі колірних ставлень молодших школярів відповідно до ведучої руки. Так, у вибірці дітей із ведучою правою рукою найпоширенішим є вибір жовтого кольору. Цей колір характеризує мотивацію цих дітей як таку, що виражає нестійкість і спонтанність інтересів, емоційність, оптимістичність, певний інфантилізм, а також потребу у значній соціальній активності.

Соціальна активність є гарним підґрунтям для розвитку іншомовного мовлення учнів, адже вона часто виражається у комунікативній діяльності, яка потребує розвинених мовленнєвих дій. Такі мотиваційні характеристики цих дітей зіставляються із даними у віковій психології щодо характеру і темпераменту молодших школярів, яким притаманна імпульсивність, емоційна лабільність, упертість, недостатній розвиток вольової регуляції.

У ліворуких дітей найпоширенішим кольором є фіолетовий, який виражає такі мотиваційні особливості, як потребу у відході від реальної дійсності у світ мрій і власних думок, ірраціональність, суб'єктивізм, індивідуалістичність та емоційну незрілість. Такі особливості, на наш погляд, пов'язані із домінуванням правої півкульової діяльності мозку цих дітей. Враховуючи ці особливості мотиваційної сфери, варто побудувати таким чином процес оволодіння іноземною мовою, щоб він супроводжувався позитивною емоційною насиченістю і давав змогу реалізувати індивідуальність кожної дитини.

Як свідчать дослідження О. О. Леонтьєва [4; 5], оволодіння іноземною мовою ґрунтується на загальних закономірностях мовленнєво-мисленнєвої діяльності та рівні мовленнєвого розвитку загалом. До найважливіших аспектів мовленнєво-мисленнєвої діяльності, які повною мірою визначають особливості оволодіння іноземною мовою, на наш погляд, належить чуття мови, поняттєве мислення та мовленнєвий розвиток. Рівень сформованості вищезазначених конструктів визначають ефективність оволодіння мовою, як рідною, так і іноземною.

Для встановлення особливостей рівня мовленнєвого розвитку, поняттєвого мислення та чуття мови ліворуких і праворуких дітей, відповідно до мотиваційних особливостей, було здійснено їх ґрунтовний аналіз з урахуванням колірних ставлень. Для статистичної обробки даних ми використали непараметричний метод порівняння незалежних вибірок із допомогою критерію Н. Краскала-Уоллеса. Визначені рангові статистики відповідно до кожного показника мовленнєво-мисленнєвої діяльності подано у таблиці 2, 3, 4. Провідними особливостями мовленнєво-мисленнєвої діяльності є парадигматичні реакції (як показник чуття мови – рівня сформованості інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності для встановлення візуальних, функціональних відношень між різними явищами і предметами), центральні реакції (як показник рівня володіння мовою).

Таблиця 2

Рангові статистики парадигматичних реакцій (чуття мови) для груп із різними колірними ставленнями

№ з/п	Групи з різними колірними ставленнями	Середні ранги парадигматичних реакцій
1	Сірий колір	142,50
2	Червоний колір	135,29
3	Жовтий колір	114,75
4	Зелений колір	104,08
5	Чорний	91,86
6	Фіолетовий	90,98
7	Коричневий	59,00
8	Синій	12,50

Таким чином, найкращим ґрунтом для зростання парадигматичних реакцій як основи для чуття мови і розвитку поняттєвого мислення особистості є такі мотиваційні особливості: потреба у спокої, мисленнєвій поміркованості, емоційній зваженості. Гарним також підґрунтям є мотиваційні особливості, спрямовані на досягнення успіху, відповідно самоствердження, лідерства, високої пошукової активності. Іншими словами, сформоване чуття мови, з одного боку, виражене у рефлексивності як униканні надлишкової імпульсивності при породженні мовної асоціації на різні фрагменти навколишньої дійсності, а з іншого боку, – активності, мовленнєво-мисленнєвої активності зокрема.

Жовтий колір, який є найпоширенішим у вибірці праворуких дітей і означає нестійкість та спонтанність інтересів, оптимістичність, соціальну активність, також супроводжується високими показниками парадигматичних реакцій, що створює сприятливі умови для оволодіння іноземною мовою. Фіолетовий колір, який є найпоширенішим серед ліворуких дітей, має низькі рангові показники, що свідчить про необхідність створення психолого-педагогічних умов для оволодіння іноземною мовою ліворукими дітьми.

Іншим проявом чуття мови є сформованість центральних асоціативних реакцій. Рангові статистики відповідно до центральних реакцій подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Рангові статистики центральних реакцій (чуття мови) для груп із різними колірними ставленнями

№ з/п	Групи з різними колірними ставленнями	Середні ранги парадигматичних реакцій
1	Сірий колір	168,50
2	Червоний колір	127,94
3	Зелений колір	121,83
4	Чорний колір	118,18
5	Жовтий колір	110,99
6	Фіолетовий	76,69
7	Коричневий, синій	69,50

Результати рангових статистик також засвідчують найвищу сформованість центральних реакцій як прояв чуття мови у вибірці із домінуванням сірого кольору. За М. Люшером, сірий колір обирається тими людьми, які хочуть уникнути надлишкового емоційного збудження. Можна припустити, що саме емоційна витриманість слугує гарним підґрунтям для ефективної аналітико-синтетичної діяльності. Окрім цього, сірий колір виражає прагнення до стабілізації, потребу в інтеграції у групу, що також зумовлює комунікативну активність особистості. Жовтий колір має нижчі рангові значення центральних реакцій порівняно із парадигматичними реакціями, що пов'язано очевидно із надлишковою імпульсивністю та активністю у породженні асоціацій. Ще нижчі показники парадигматичних реакцій притаманні групі з домінуванням фіолетового кольору. Саме цей колір є найбільш поширеним у вибірці ліворуких дітей та супроводжується сенсibiliзацією, підвищеною чутливістю, прагненням до ототожнення себе із прекрасним. Рангові статистики відповідно до сформованості поняттєвого мислення подано у таблиці 4.

Як і в попередніх показниках мовленнєво-мисленнєвої діяльності, найвищий рівень поняттєвого мислення притаманний дітям із домінуванням ставлення до сірого кольору. Досить сформованим є поняттєве мислення із домінуванням жовтого кольору, яке притаманне праворуким дітям. Рівень сформованості поняттєвого мислення із вибором фіолетового кольору, що характерне для ліворуких дітей, не є сприятливим для розвитку поняттєвого мислення. Рангові статистики відповідно до сформованості мовленнєвого розвитку подано у таблиці 5.

Таблиця 4

Рангові статистики показників поняттєвого мислення для груп з різними колірними ставленнями

№ з/п	Групи з різними колірними ставленнями	Середні ранги парадигматичних реакцій
1	Сірий колір	161,50
2-3	Червоний, зелений кольори	132,50
4	Жовтий колір	108,56
5	Фіолетовий колір	92,42
6-7	Коричневий, синій кольори	74,56
8	Чорний колір	55,73

Таблиця 5

Рангові статистики показників рівня мовленнєвого розвитку для груп з різними колірними ставленнями

№ з/п	Групи з різними колірними ставленнями	Середні ранги парадигматичних реакцій
1-2-3	Сірий, синій, коричневий	140,50
4	Жовтий колір	115,82
5	Фіолетовий колір	111,42
6	Зелений колір	107,69
6-7	Чорний колір	67,70
8	Червоний колір	63,58

Найвищі показники рівня мовленнєвого розвитку притаманні групам із сірим, коричневим та синім кольорами. Група із переважним вибором коричневого кольору характеризується такими мотиваційними особливостями, як потреба у послабленні тривоги, прагнення до психологічного і фізичного комфорту, який очевидно досягається в результаті задоволення комунікативних потреб зокрема.

Синій колір супроводжується такими особливостями, як сенситивність та потреба в спілкуванні, прагнення уникати невдачі, необхідність у психологічному комфорті та прихильності. Таким чином, рівень мовленнєвого розвитку супроводжується прагненням до отримання фізичного і психологічного задоволення. Для отримання цього задоволення дітям важливо реалізовувати свої мовленнєві мотиви та інтенції.

Результати емпіричного дослідження мовленнєво-мисленнєвої діяльності молодших школярів відповідно до їхніх мотивів і потреб дають змогу дійти висновків про те, що мотивація праворуких дітей, яка вирізняється соціальною активністю і комунікабельністю, є більш сприятливою для оволодіння іноземною мовою порівняно з ліворукими дітьми. Це свідчить про необхідність створення відповідних психологічних умов для ефективного оволодіння іноземною мовою ліворукими молодшими школярами, що й становить перспективи наших досліджень.

Література:

1. Выготский Л. С. Мышление и речь : [Психол. исслед.]. Психика, сознание, бессознательное / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2001. – 368 с. – (Собрание трудов).
2. Засекина Л. В. Чуття мови як важливий психолінгвістичний феномен // Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" / гол. ред. О. О. Селіванова]. – Переяслав-Хмельницький: ПП "СКД", 2009. – Вип. 4. – С. 43-51.
3. Калмикова Л. О. Психолінгвістичні принципи розвитку мовленнєвої діяльності в старших дошкільників / Л. О. Калмикова // Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" / гол. ред. О. О. Селіванова]. – Переяслав-Хмельницький: ПП "СКД", 2009. – Вип. 4. – С. 51-56.
4. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2005. – 288 с.
5. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии : избр. психол. тр. / А. А. Леонтьев; Рос. акад. образования, Моск. психол.-соц. ин-т. – М. : Воронеж : Моск. психолого-социальный институт : МОДЭК, 2001. – 448 с. – (Психологи отечества).
6. Лурия А. Р. Высшие корковые функции человека / Александр Романович Лурия. – М. : Из-во Моск. Ун-та, 1969. – 504 с.
7. Терлецька Л. Г. Психодіагностика розвитку від року до десяти / Лариса Григорівна Терлецька. – К. : Главник, 2008. – 192 с. (Серія "Психол. інструментарій").